

ЕДИН ПОГЛЕД ВЪРХУ ПРОМЕНИТЕ В ЗАКОНОДАТЕЛСТВОТО ПО ИЗПОЛЗВАНЕ НА СПЕЦИАЛНИ РАЗУЗНАВАТЕЛНИ СРЕДСТВА В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ ЗА ПЕРИОДА 2013-2015 Г.

доц. д-р Илин САВОВ,
Висше училище по сигурност и икономика

Assoc. Prof. Piya SAVOV, PhD
Higher School of Security and Economics

Резюме: В доклада се разглеждат промените в законодателството по прилагането на специални разузнавателни средства в Република България за периода 2013-2015 г. Извършен е преглед върху някои от промените в Закона за специалните разузнавателни средства. В хода на правният и оперативен анализ са посочени основните цели, които се постигат с направените изменения в законодателството свързано с използването на специални разузнавателни средства.

Ключови думи: Наказателно-процесуален кодекс, Закон за специалните разузнавателни средства, Държавна агенция „Разузнаване”, държавна агенция, „технически операции”, специални разузнавателни средства.

Summary: The report examines the changes in the implementing legislation of special intelligence means in the Republic of Bulgaria for the period 2013-2015. Review has been carried out on some of the changes in the Law on Special Intelligence Means. In the course of the legal and operational analysis, main objectives are set, achieved with the amendments to the legislation relating to the use of special intelligence means.

Keywords: Criminal Procedure Code, Law on Special Intelligence Means, State Agency "Intelligence", State Agency "Technical Operations", and special intelligence means.

Информацията винаги е играла определяща роля в историята по развитие на цивилизацията и е служила за основа при приемане на решения на всички нива и етапи на развитие на обществото и държавата. В историята на общественото развитие могат да се отделят няколко информационни революции, свързани с кардинални промени в сферата на производство, обработка и предаване на информацията, довели до радикални преобразования на обществените отношения. В резултат на такива преобразования обществото е придобило в определен смисъл ново качество.

Бурното развитие на техниката и технологиите през последните десетилетия предизвика още по-бързо развитие на техническите средства и системи в разузнаването и контраразузнаването. В създаването на средства и системи за водене на разузнаване във всички развити страни се влагат огромни средства. Стотици фирми в много страни работят в тази област. Серийно се произвеждат десетки хиляди модели “шпионска” техника. Този отрасъл на бизнеса отдавна е заел своето място в общата система на западната икономика и има своята здрава законодателна основа.

Използването и прилагането на специални разузнавателни средства (СРС) през последните години предизвика все по-нарастващ интерес от страна на гражданското общество по какъв начин този голям ресурс в борбата с престъпността и за защита на националната ни сигурност се прилага на практика. Общеизвестно е, че службите за обществен ред и сигурност и прокуратурата много често прибегват до тези извънредни способности за създаване на доказателствени средства. Поради това е полезно да бъде направен анализ на правната регламентация по използване на специалните разузнавателни средства в Република България.

Динамиката на политическите и социалните процеси в близки до страната ни геополитически райони изисква да се поддържа висока степен на готовност на военните, политическите и разузнавателно-информационните способности¹ за защита на националната сигурност и за реализиране на националните интереси. В търсенето на баланс между запазването на социалните ценности в сферата на държавната политика в борбата с тежката организирана престъпност е възприет принципът, че ограничаване на основните права и свободи на гражданите трябва да се извършва в изключителни случаи, предвидени в закон, и при строг и ефективен контрол. Структурите в сферата на сигурността са натоварени със специални правомощия, които се характеризират с необходимостта от висок професионализъм, специфични умения и компетентности и не на последно място с работа в условия на конспирация и невъзможност за публично огласяване на дейността. В свое лице държавата е ангажирана да променя и допълва всички нормативни актове свързани с борбата срещу тежката организирана престъпност и защита на националната сигурност. Един от тези важни закони за противодействие срещу противоправните прояви в Република България е Законът за специалните разузнавателни средства, който претърпя динамични промени в последните години.

Анализът на дейността при прилагането на специални разузнавателни средства (СРС) по Закона за специалните разузнавателни средства (ЗСРС) до средата на 2013 година в Р България, ни дава основание да направим следния извод - *използването на СРС не е „изключителен“ способ и не се използва, когато са изчерпани всички други способности и средства на оперативно-издирвателната дейност и разследването, а разследващите органи го прилагат преди всичко като основен способ за събиране на информация.* Причините за този анализ, от една страна, са бързото навлизане на нови технологии и обстоятелството, че действащото законодателство не осигурява необходимия баланс между нуждите на обществото от защита на лични права и свободи на гражданите и борбата с престъпността. От друга страна, правоохранителните и правоприлагащите органи не използват добре възможностите за събиране на информация и доказателства за извършена престъпна дейност и не

¹ След проведеният в началото на 2015 г. съвет "Правосъдие и вътрешен ред" на който взеха участие правосъдните и вътрешните министри на Европейския съюз в гр. Рига (Латвия), българският вътрешен министър Веселин Вучков заявява: *Проблемът е по-скоро в това, че самите разузнавателни служби в Европа и на национално ниво понякога нямат никаква информация за хора, които подготвят радикални действия. Това се дължи на слаби аналитични, разузнавателни, информационни способности на службите. /.../ Ние на този етап имаме доста неща, които трябва да свършим по линия на Европол и по укрепване на българските служби за сигурност. Мисля, че промените, които предстоят в близките седмици, са към по-добро, а не към по-лошо.*

разполагат с необходимата компетентност и професионална подготовка за събиране на годни доказателства с предвидените в НПК други методи и способности за предотвратяване, пресичане и разкриване на престъпна дейност. Използването на СРС за тях е най-лесният способ за събиране на информация и доказателства и не изисква никакви усилия и професионална подготовка от заявителите.

С новоприетия през август 2013 година Закон за изменение и допълнение на ЗСРС бяха създадени условия за разработването на нови правила за използване и прилагане на СРС. В периода 2001-2013 година българското общество стана свидетел на безпрецедентна поредица от поводи за обстойно преосмисляне на процедурите, органите и механизмите по прилагане на СРС. Именно тази специфика на специалните разузнавателни средства налага те да бъдат регулирани по такъв начин, че да се гарантира тяхното прилагане единствено за нуждите на наказателното производство и за защита на националната сигурност на страната.

С направените промени през 2013 г. на Закона за изменение и допълнение на ЗСРС бе въведен и *принципа на финансова обвързаност при използване на СРС*², като допълнителна форма на контрол и гаранция, че те ще бъдат използвани само, когато това е наложително. Органите, които заявяват използването на СРС, ще го правят при спазване на финансови правила и на базата на самодисциплина при разходване на публични средства.

За първи път с направените промени в Закона за изменение и допълнение на Закона за специалните разузнавателни средства от 9.08.2013 г. ясно се подчертават възможностите за използване на СРС, когато това се налага за предотвратяване и разкриване на тежки умишлени престъпления, подробно изброени в чл.3 ал. 1³ от ЗСРС.

Създаването на специализирана структура, която основно да прилага специални разузнавателни средства – Държавна агенция „Технически операции” (ДАТО) и извеждането на този орган от Министерството на вътрешните работи (раздел I, чл. 19а – 19з ЗИДЗСРС) бе *положителна стъпка на управлението на прилагането на СРС в Република България*, осигуряваща действителното отделяне на органа, прилагащ СРС, от един от заявителите по смисъла на чл. 13 ал. 1 ЗСРС и премахваща подчинеността на Специализирана дирекция „Оперативни технически операции” (СДОТО) на ръководството на МВР. По този начин се осигурява позиция на равна отдалеченост от всички заявители което, ведно с предвидения нов, висок статут на ДАТО, ще гарантира независимост и невъзможност за злоупотреба.

При изготвянето на проектобюджетите за 2014 година бе установено от ръководителите на службите за сигурност и МВР, че няма актуална методология за

² Закон за специалните разузнавателни средства - обн. ДВ. бр.95 от 21 Октомври 1997г.,..... изм. ДВ. бр.111 от 27 Декември 2013г.

³ Чл. 3. (1) от ЗСРС (Изм. - ДВ, бр. 70 от 2013 г., в сила от 09.08.2013 г.) Специалните разузнавателни средства се използват, когато това се налага за предотвратяване и разкриване на тежки умишлени престъпления по глава първа, глава втора, раздели I, II, IV, V, VIII и IX, глава пета, раздели I - VII, глава шеста, раздели II - IV, глава осма, глава осма "а", глава девета "а", глава единадесета, раздели I - IV, глава дванадесета, глава тринадесета и глава четирнадесета, както и за престъпления по чл. 167, ал. 3 и 4, чл. 169г, чл. 219, ал. 4, предложение второ, чл. 220, ал. 2, чл. 253, чл. 308, ал. 2, 3 и 5, изречение второ, чл. 321, чл. 321а, чл. 35бк и чл. 393 от особената част на Наказателния кодекс, когато необходимите данни не могат да бъдат събрани по друг начин или събирането им е свързано с изключителни трудности.

остойността на специалните разузнавателни средства, няма и акт на Министерския съвет по чл. 20а, ал.3 от ЗСРС, тъй като принципът на финансова обвързаност при осигуряването и използването на СРС не е прилаган до сега в Република България.

Народното събрание взе решение влизането в сила на разпоредбата на чл.1, ал.3 и чл. 20а от ЗСРС да бъде отложено за 01.01.2015 година. В този срок бе дадена възможност на изпълнителната власт да извърши необходимите изследвания и да изготви въз основа на тях съответни разчети за прилагането на този така важен допълнителен принцип за контрол на СРС в Република България. Законодателят бе предвидил Държавна агенция "Технически операции" (ДАТО) да поема разходите за използването на специални разузнавателни средства и през 2014 година. Направените законодателни промени от Народното събрание през месец декември 2014 г. отмениха изцяло принципа на финансова обвързаност при осигуряване и прилагане на СРС. Може да се посочи, че една от причините за тази отмяна е във факта, че органите по чл. 13 от ЗСРС все още трудно могат да прогнозират и планират необходимите финансови средства за следващата година.

Динамичното състояние на глобалната сигурност и в частност националната сигурност дават основание на законодателя да извършва често промени по отношение на лицата спрямо които могат да се прилагат специални разузнавателни средства съгласно чл.12 от ЗСРС.

От последните промени през 2015 г. може да посочим, че в закона вече се дава възможност да се прилагат СРС спрямо лица извършващи или подготвящи престъпления като:

- тероризъм, подпомагането му чрез финансови средства или обучение – чл. 108а от Наказателния кодекс;
- за принуда някои да извърши, да пропусне или да претърпи нещо, противно на волята му – чл. 143 от Наказателния кодекс;
- за задържане на заложник – чл. 143а от Наказателния кодекс;
- за порнография и трафик на хора – съответно чл. 159 и чл. 159а от Наказателния кодекс;
- за подкуп и за организиране, ръководство или участие в организирана престъпна група – съответно чл 301-305 и чл. 321 от Наказателния кодекс⁴;

Съгласно промените през 2015 г. в чл. 13. (1) от ЗСРС е посочено – „Право да искат използване на специални разузнавателни средства и да използват събраните чрез тях данни и веществени доказателствени средства съобразно тяхната компетентност имат”:

1.(изм. - ДВ, бр. 14 от 2015 г.) Главна дирекция "Национална полиция", Главна дирекция "Борба с организираната престъпност", Главна дирекция "Гранична полиция", дирекция "Вътрешна сигурност", областните дирекции на Министерството на вътрешните работи, специализираните дирекции (с изключение на дирекция

⁴ Наказателен кодекс на Република България - Обн. ДВ. бр.26 от 2 Април 1968г., попр. ДВ. бр.29 от 12 Април 1968г., изм. ДВ. бр.92 от 28 Ноември 1969г., изм. ДВ. бр.26 от 30 Март 1973г.,..... изм. ДВ. бр.14 от 20 Февруари 2015г., изм. и доп. ДВ. бр.24 от 31 Март 2015г., доп. ДВ. бр.41 от 5 Юни 2015г., изм. и доп. ДВ. бр.74 от 26 Септември 2015г., изм. ДВ. бр.79 от 13 Октомври 2015г.

"Технически операции"), териториалните дирекции и самостоятелните териториални отдели на Държавна агенция "Национална сигурност";

2.(изм. - ДВ, бр. 79 от 2015 г., в сила от 01.11.2015 г.) Държавна агенция "Разузнаване".

Тук е важно да отбележим, че новосъздадената Държавна агенция „Разузнаване“ (ДАР) е правоприменик на Националната разузнавателна служба, като контролът върху нея вече не е в правомощията на президента, а на Министерски съвет. ДАР може да използва специални разузнавателни средства на територията на България, както и разузнавателни средства и способности извън територията на страната. Използването на специални разузнавателни средства на територията на Република България става при условия и по ред, определени със Закона за специалните разузнавателни средства, използването на разузнавателни средства и способности извън територията на Република България - при условия и по ред, определени от председателя на Агенцията.

Важно е да посочим, че за първи път открито се предоставя правото на ДАР да притежава и използва СРС, включително и на територията на нашата страна. Държавна агенция „Разузнаване“ ползва информация от информационни фондове на Министерството на вътрешните работи, Държавна агенция „Национална сигурност“ и служба „Военна информация“ по начин, непозволяващ разкриване на интереса ѝ, и при спазване на принципа „необходимост да се знае“. Все пак трябва да се подчертае, че на Държавна агенция „Разузнаване“ не могат да се възлагат задачи от вътрешнополитически характер.

Към направените законодателни промени може да причислим и възможността за прилагане и използване на СРС за разкриване на престъпления, свързани с изборителните права на гражданите. Специални разузнавателни средства ще могат да се прилагат само когато са поискани от окръжен прокурор и разрешени от съда. Отстранена е възможността по линия на престъпления по време на избори (чл. 167, ал.3, 4 и 5 и чл. 169г от Наказателния кодекс⁵) Министерство на вътрешните работи или Държавна агенция „Национална сигурност“ да имат право да искат прилагането на специални разузнавателни средства.

Друга важна промяна свързана с по-подробната регламентация относно предоставянето на разрешението и разпореждането за прилагане на специални разузнавателни средства, е че ръководителите на органите по чл. 13, ал. 1 или наблюдаващият прокурор предоставят искането до председателите на Софийския градски съд, съответните окръжни или военни съдилища, на специализирания наказателен съд или до оправомощен от тях заместник-председател, които в срок до 72 часа дават писмено разрешение за използването на специални разузнавателни средства или отказват използването им, като мотивират актовете си⁶. Изрично посочено е че,

⁵ Наказателен кодекс на Република България - Обн. ДВ. бр.26 от 2 Април 1968г., попр. ДВ. бр.29 от 12 Април 1968г., изм. ДВ. бр.92 от 28 Ноември 1969г., изм. ДВ. бр.26 от 30 Март 1973г.,..... изм. ДВ. бр.14 от 20 Февруари 2015г., изм. и доп. ДВ. бр.24 от 31 Март 2015г., доп. ДВ. бр.41 от 5 Юни 2015г., изм. и доп. ДВ. бр.74 от 26 Септември 2015г., изм. ДВ. бр.79 от 13 Октомври 2015г.

⁶ Закон за специалните разузнавателни средства - Обн. ДВ. бр.95 от 21 Октомври 1997г., доп. ДВ. бр.70 от 6 Август 1999г..... изм. и доп. ДВ. бр.14 от 20 Февруари 2015г., изм. и доп. ДВ. бр.42 от 9 Юни 2015г., изм. ДВ. бр.56 от 24 Юли 2015г., изм. и доп. ДВ. бр.74 от 26 Септември 2015г., изм. ДВ. бр.79 от 13 Октомври 2015г.

заявителят е длъжен да предостави на органа по ал.1 всички материали, на които се основава искането. С тази промяна става ясно, че изискването за предоставяне от страна на заявителя по чл. 13 от ЗСРС на всички събрани до този момент материали е поставено императивно.

От прегледа и анализа на промените става видно, че предишната редакция на закона бе по-скоро пожелателно, че разрешаващия орган (съда) може да поиска предоставянето на материалите.

С измененията на Закона за специалните разузнавателни средства през 2015 г. се предвидиха следните особени правила:

- разрешение за използването на СРС спрямо съдии, прокурори и следователи се дава от председателя на Софийския апелативен съд или от изрично оправомощен от него зам.-преседател, ако делото е подсъдно на Софийския градски съд, а в останалите случаи – от председателя на Военно-апелативния съд или от председателя на Апелативния специализиран наказателен съд или от оправомощен техен заместник;

- когато трябва да се приложат СРС спрямо председателя на Софийския апелативен съд, Военно-апелативния съд и Апелативния специализиран наказателен съд или негов заместник, разрешението се дава от заместник председателя на Върховния касационен съд, ръководещ Наказателната колегия.

Годишният доклад⁷ на Националното бюро за контрол на СРС за 2014 година показва, че разследването на шпиони е едно от най-честите основания за искане и даване на разрешения за използване на специални разузнавателни средства. След направено проучване от страна на Бюрото става ясно, че наред с наркоразпространението и организираната престъпност, шпионството е третото най-често срещано основание за искане на СРС. Така през 2014 година 1232 СРС са приложени за наркоразпространение, 880 за разследване на престъпни групи и 597 за шпионство. През 2014 г. органите, посочени в чл. 13, ал.1-2 и чл.34н от ЗСРС са упражнили правото да използват СРС по отношение на 4202⁸ лица.

След направеният анализ, може да посочим, че по този показател с предходни години става ясно че: През 2013 г. броят на лицата, поставени под секретен контрол е 4452, през 2012 г. – 5902, през 2011 г. – 8184 и през 2010 г. – 5763⁹. Наблюдава се, че след 2011 г. има тенденция към намаляване броят на лицата, спрямо които се използват СРС.

С направените промени в нашето законодателство относно прилагането на СРС се постигат няколко важни цели:

- прецизират се случаите на закононарушения, при които е допустимо прилагането на специални разузнавателни средства;

- детайлизира се процедурата по искане и даване на разрешения за прилагане на СРС, както и сроковете за използването им в зависимост от обектите;

⁷ Годишен доклад на Националното бюро за контрол на специалните разузнавателни средства за извършената дейност през 2014 г.

⁸ По данни на органите по чл. 20 ЗСРС

⁹ По данни на прокуратурата такава е тенденцията и в броя на предадените на съд лица – 43 077 за 2014г., 47243 за 2013 г. и 49484 за 2012 г. Броят образувани досъдебни производства през 2014 г. е 222839, през 2013 г. – 241153 и през 2012 г. – 244467, т.е. за последните години също се наблюдава спад.

•осигурява се засилен съдебен контрол по отношение на исканията от страна на заявителя на СРС.

От направения преглед и анализ на някои от промените на нашето законодателство свързано с използването на СРС в периода 2013-2015 могат да се направят следните изводи:

•законодателството на Р. България по използване на СРС продължава да се развива и обхваща всички най-важни аспекти по тяхното осигуряване и прилагане;

•основната организация, имаща право да използва и прилага СРС в Република България, е отделена като самостоятелна структура в лицето на Държавна агенция „Технически операции“, на която се дава възможност да разработва стратегически и оперативни цели, подчинени на законовите ѝ задължения и съобразени с осъществяваните функции като служба за сигурност;

•законодателството на Република България по използване на СРС съответства на нормативните документи, приети в Европейския съюз, и продължава да се развива и кореспондира с общоприетите световни демократични стандарти. В него детайлно са посочени обектите и субектите на СРС, редът за тяхното прилагане и използване на получената чрез тях информация, начинът за осъществяване на международно полицейско сътрудничество в тази област.

Извършените промени в периода 2013-2015 г. допринасят за повишаване на разузнавателните и информационни компетентности и разширяване значително на професионално-експертния капацитет и способности. Може да се отбележи, че се наблюдава развитие на нашето законодателство по използване на специални разузнавателни средства в положителна посока, съобразена и с практиката във водещи страни от Европейския съюз.

Използвана литература:

- 1. Закон за специалните разузнавателни средства, обн. ДВ, бр.95/21.10.1997, изм. и доп. ДВ, бр.70/09.08.2013, изм. и доп. ДВ, бр.79/13.10.2015.*
- 2. Наказателен кодекс на Република България - Обн. ДВ. бр.26 от 2 Април 1968г.,...изм. ДВ. бр.79 от 13 Октомври 2015г.*
- 3. Закон за МВР, обн.ДВ, бр.53/27.06.2014, изм. и доп. ДВ, бр.61/11.08.2015.*
- 4. Закон за Държавна агенция „Национална сигурност” - изм. и доп. ДВ. бр.61 от 11 Август 2015г.*
- 5. Наказателно-процесуален кодекс - изм. и доп. ДВ. бр.42 от 9 Юни 2015г., доп. ДВ. бр.60 от 7 Август 2015г., изм. и доп. ДВ. бр.74 от 26 Септември 2015г., изм. ДВ. бр.79 от 13 Октомври 2015 г.*
- 6. Годишен доклад на Националното бюро за контрол на специалните разузнавателни средства за извършената дейност през 2014 г. – рег. № ИК-310 от 29.05.2015 г.*